

látás, sokszor a helyesen látás, a bátor szókimondás nem szorosan stilisztikai, de az irodalomban mégis nem mellékes eredményeiben bővelkedik. Ezek a tulajdonságok adnak jogot arra, hogy neve a magyar kritikai realizmus történetében szerepeljen (anélkül, hogy ő művészetével ezt a megtisztelő címet kiérdemelné). A kritikai realista törekvéseket és főként a kritikai realizmust — bevalljuk — igen magasra értékeljük, s a kritikai realizmus kibontakozásáért folyó évszázados küzdelmet Magyarországon irodalmunk múltjának vizsgálatkor kiemelkedő fontosságú kérdésnek érezzük, s bár igen helyénvalónak gondoljuk az e problémakörben a szűkkörű, merev szemléletet bíráló megjegyzéseket — az igaznak, helytállóknak megismert alapok védelmében mégis szükséges volt néhány szót ejteni. Persze egy recenziókban folytatott esatározás egyik fél részéről sem vezethet meggyőzéshez, s NÉMETH G. BÉLA van oly művelt irodalom-értő, hogy álláspontját meg tudja védeni. Ebből viszont az is következik, hogy alapos elmélyedéssel tanulmányozván saját elképzelését, s a realizmus torzításoktól mentes, dialektikus elméletét, kissé nagyvonalú elméleteit revideálni tudja. Ezt azonban egyelőre rá kell bízni minden változások szakavatott bábájára: az időre.

Rejtő István tanulmánya, azáltal, hogy nem mentes a fogyatékoktól, alkalmat adott erre az erős, sok esetben találó, de egészében mégis igazságtalan bírálatra. A hiba ott van, hogy Rejtő tanulmányának gyengeségeit a kritikus nem mindig ott keresi, ahol azok találhatóak, hanem eltúlzott általánosítással. Rejtő könyvét egy rossz elmélet s egy dogmatikus irodalomtörténetírási gyakorlat termékének tartja. Hogy az új magyar irodalomtörténetírás szenvedett bizonyos betegségekben, azt mindenki tudja, aki azzal foglalkozik. Hogy ezek nyomai Rejtő tanulmányában is felismerhetők, kétségtelen. De a realizmus azért attól nem kevésbé marad realizmus, ezt el kell ismerni. Rejtő fejtegetései az irodalmi realizmus érvényesüléséről Iványi munkáiban nem eléggé árnyaltak, s nem is mindig hibátlanok, de munkájának alapelvei helytállóak. NÉMETH G. BÉLA fejtegetései a realizmusról igen szellemesek, sokszor mélyenszántóak, de alapelvei olyan elméleti oszlopokon nyugszanak (amelyek egyébként, elég régen, a XIX. században emeltettek már), melyek nem annyira a hazánkban közismert realizmus-fogalom kiigazításához, mint inkább annak kétségbe vonásához nyújtanak kellő támaszt.

Feltételezve a tárgyilagosság megőrzésének képességét, s bizonyosan érezve a sekélyes elfogultság hiányát, egy döntő fontosságú esztétikai princípium védelmében volt szükséges Rejtő tanulmányának vezérlő gondolatait e bírálat soraiban helyesléssel és jóváhagyólag elkönyvelni.

(1957. június)

Weber Antal

A MAGYAR NYELV XXVI—L. ÉVFOLYAMÁNAK MUTATÓJA

A Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából szerkesztette Juhász Jenő.
Budapest, 1958. Akadémiai Kiadó. VIII + 576 lap.

A magyar nyelvtudomány, illetőleg a magyarországi nyelvtudomány nem dicselkedhet sok és jó bibliográfiai művel. A „Magyar nyelvjárási bibliográfia; 1817—1849” (szerkesztette Benkő Loránd és Lőrincze Lajos, Bp., 1951.) az egyetlen — általános könyvészeti szempontból is megfelelő és kinyomtatott — magyar, illetőleg magyarországi nyelvtudományi bibliográfia. Remélhetőleg

a Nyelvtudományi Intézetben most készülő „tíz éves” (1945—54) francia nyelvű bibliográfia végképp megszünteti ezt a bibliográfiátlanságot.

Kialakult azonban időközben egy sajátos könyvészeti műfaj: a nyelvtudományi folyóiratok mutatója. A Nyelvtudományi Közlemények régi (I—XXV. kötetének) mutatója és a Nyelvőr Kalauzok (I—X., I—XXV., XXVI—L. és LI—LXIX.) után, illetőleg részben már ezekkel egy időben a mutatókészítésben új korszakot jelentett Juhász Jenő három mutatója: A Magyar Nyelv I—XXV. évfolyamának mutatója (Bp., 1931.), Mutató a Nyelvtudományi Közlemények 1—50. kötetéhez (Bp., 1955.) és a most ismertető kötet. — Sőt már a mutató-készítésnek is van szakirodalma: KELEMEN JÓZSEF bírálata (NyK. LXVI, 321—5) és főleg JUHÁSZ JENŐnek „A folyóirat-mutatók készítésének módszere” című írása (MNY. LIII, 535—40) többféle szempontból is igen tanulságos.

A folyóirat-mutató tulajdonképpen vegyes műfaj. Általában három részből áll. A t a r t a l o m m u t a t ó több évfolyamnak (kötetnek) a szerzők betűrendje szerint összegezett tartalomjegyzéke. A t á r g y m u t a t ó nyelvtani (nyelvészeti) lexikonszerű részletes, betűrendes analitikus index; vagyis a folyóiratokban elszórtan tárgyalt grammatikai stb. jelenségeknek rendkívül sokoldalú, kötet és lapszám szerinti katalógusa. A s z ó m u t a t ó a folyóiratokban tárgyalt, magyarázott vagy érdemben idézett szavaknak a nyelvenként (sokszor nyelvesaládonként is) elrendezett betűrendes glosszáriuma. Néhány régebbi mutatóban (így még a Magyar Nyelv első negyedszáz évfolyamának mutatójában is) külön nyelvjárási mutató is volt; ezekben földrajzi egységek (kisebb-nagyobb etnikai, illetőleg tájegységek, de leginkább megyék és helységek) szerint rendezték el a közölt nyelvjárási anyag helyére való lapszámszerű hivatkozásokat. A nyelvjárási mutatót azonban a fejlettebb módszerű nyelvjárási bibliográfia fölöslegessé tette.

A remélhetőleg nagyobb mértékben megjelenő bibliográfiák azonban nem teszik fölöslegessé a mutatók készítését ezután sem. Hiszen a bibliográfia csupán általános áttekintést, tájékozódást nyújthat; az egyes részletkérdések irodalmának pontos (és a lehetőségek határain belül teljes) összegyűjtése mutatók nélkül tengernyi pepecselést igényelne. Mutatók híján vagy mindenkinek magának kellene rendelkeznie csaknem ugyanilyen alapos kartertkészű feldolgozással (illetőleg lokális memóriával); vagy meg kellene próbálni minden egyes részletkérdéshez újból meg újból átlapozni folyóirat-kötetek tucatjait. Ennek híján gyakran említés nélkül marad egy-egy részletnek már régebbi kidolgozása. (Persze ezen a helyzeten már eddig is enyhítettek az egyes kötetek végén levő mutatók. Ezeknek a fenntartása továbbra is kívánatos.)

Mert hiszen mondanunk sem kell talán, hogy Juhász Jenő — szokása szerint — túl szerény akkor, amikor a mutatók célját illetően így nyilatkozik: „A mutatót elsősorban nem egyetemi tanárok vagy általában nyelvtudósok részére állítottam össze, hiszen ők mutató nélkül is tudják, hogy erről vagy arról a tárgyról kik és körülbelül hol írtak, hanem főleg a nyelvészetbe most belekóstoló egyetemi hallgatók részére, s azok részére, akik nyelvtudománnyal nem foglalkoznak, de valamit keresnek folyóiratainkban (irodalomtörténészek, néprajzosok stb.)” (MNY. LIII, 536).

A mutató bizony a nyelvész mindennapos olvasmánya. Sokkal kisebb mértékben forgatják más szakok kutatói, bár — épp a Magyar Nyelv esetében — más tudományágak számára is igen hasznos.

A magyar, illetőleg a magyarország nyelvtudománynak évtizedeken keresztül a folyóirat-cikk volt a vezető műfaja. Nagyrészt még ma is ez a helyzet. A nyelvészeti folyóirat-mutató tehát nemcsak egy folyóiratnak, hanem az egész nyelvtudománynak (s a vele szimbiózisban élő számos más filológiai diszciplínának) szempontjából igen fontos munkaeszköz, elsőrendű tudományos segédeszköz.

Éppen ezért amennyire örülünk annak, hogy a legutóbbi néhány évben két ilyen kitűnő mutató jelent meg Juhász Jenő szerkesztésében és az Akadémiai Kiadó kiadásában, éppen annyira sajnálatos, hogy több folyóiratunknak még mindig nincs megfelelő mutatója. Ez főleg a megszűnt folyóiratok esetében volna szükséges; ezeknek anyaga amúgy is könnyebben felejtődik, mint azoké, amelyeknek megmaradt a folytonossága. Nemcsak Asbóth Oszkár „Nyelvtudomány” című kitűnő általános nyelvészeti és indogermanisztikai orgánumára gondolok, meg a nyelvjárások szempontjából fontos „Magyar Népnyelvre”, azután a nyelvművelést ma is segítő „Magyarosan”-ra, hanem olyan jelentős, vidéken megjelent kiadvány-sorozatokra, mint a „Szegei Füzetek”, a „Nép és Nyelv”, illetőleg a „Népünk és Nyelvünk”. Nem volna érdektelen, még a száz éves „Magyar Nyelvészet” kötetének megmutatózása sem. (Itt nem kívánom felsorolni az ebből a szempontból még számbajövő többi folyóiratot.) Mindezeket vagy külön-külön, vagy csoportokban, vagy egy „univerzális” index keretében kellene feldolgozni a Juhász Jenőtől már megmutatott módon.

Az ismertetendő kötetre rátérva legelőször azt szeretném röviden bemutatni, hogy miben különbözik a Magyar Nyelv első huszonöt kötetének mutatójától. Lényegében ugyanolyan jó maradt, sőt egy-két ponton még jobb lett. Ami elmaradt (a népnyelvi mutató), az csak helyesülhet. Ami új benne (a terjedelemnek vagyis a feldolgozás részletességének növekedése; az egyes adatok többszöri, illetőleg lényeges tárgyalásának külön jelzése; magában a kötetben való eligazodást megkönnyítő tartalomjegyzék), szintén csak javára vált a mutatónak. Sajnos egy dologban nem számolhatok be örömdetes változásról: ismét római számok jelölik a köteteket, noha a Nyelvtudományi Közleményekben már (félkövér) arab számokat találtunk ebben a funkcióban. Ezt a szerkesztő bizottság kívánta így, hogy „az előző mutatóval való kapcsolatot — az egyöntetűség kedvéért — lehetőség szerint” (III. lap) fenntartsa. Ezt azonban nemcsak a terjedelem fölösleges bővítése miatt helyeselhetem, hanem azért sem, mert a római szám félreolvasási és elírási hibaforrás. — Egyébként érdekes, hogy a kötetszámokat világszerte egyre jobban háttérbe szorítják a kötet megjelenésének évszámait. Ezzel kapcsolatban csak érdekességként említem meg, hogy ebben a mutatóban szinte egyáltalában nem található semmilyen évszám, pl. az sem, hogy mikor jelent meg a Magyar Nyelv XXVI. és L. évfolyama (1930—1954.).

A kötet tartalma a következő. A Magyar Nyelv szerkesztő bizottságának rövid Előszava (III. lap) után következik a szerkesztő Tájékoztatója (IV—VI. lap), majd a jelzések és rövidítések jegyzéke (VII. lap). A Tartalom [mutató] (1—50) Mikesy Sándor munkája, a Tárgymutató (51—230) és a Szómutató (231—573) Juhász Jenőé.

A Szómutató három főreszre oszlik: az uráli, az altaji és az egyéb nyelvek csoportjára. Az uráli nyelvek csoportjának élén található a legterjedelmesebb magyar szómutató (231—493); ezt követik a többi finnugor nyelvek szómutatói, a magyarral való rokonsági fokuk szerint elrendezve.

majd a szamojéd nyelvek mutatói. Az altaji nyelvek csoportjában (518—40) a köztörök után a többi nyelv betűrendben következik. Ugyancsak betűrendben közli az „egyéb” nyelvek szómutatóit az albántól a szögdig bezárólag (541—73). A szláv nyelveket nem választja külön; de a szláv csoporton belül is közli (a szóadat után) azt, hogy melyik nyelvből való az adat, kivéve akkor, ha kettőnél több nyelvben is előfordul, vagy ha ez közelebből nincs megjelölve. Ugyanígy módszerrel közli a köztörök szavakat is.

A tartalommutató — amennyire ellenőrizni tudtam — igen pontos munka. Kár, hogy nem oldja föl (vagy valamilyen módon nem jegyzeteli meg) a monogramokat és írói árneveket; ezeknek jó részét most még meg lehet állapítani, később azonban egyre kevésbé lesz ez lehetséges. Az sem szerencsés, hogy névváltoztatás esetén a régi és az új név mint két teljesen külön tétel szerepel, minden kölesönös utalás nélkül. — A tárgymutatón belül viszont már igen helyes módon egy helyre összesíti a szerkesztő az egy személyre vonatkozó utalásokat.

A tárgymutató készítése lehetett a legnehezebb, mivel ennek tartalma a legheterogénebb. Első pillanatra nem is lehet benne mindig könnyen eligazodni; hozzá kell szokni: valahogy bele kell tanulni egy kevésbé a szerkesztő észjárásába. Leginkább a nagy összefoglaló címszavak használata nehézkes (pl. a hangok és hangcsoportok, valamint az egyes népek és nyelvek tudnivalóit összefoglalóké). Azonban valamivel behatódottabb vizsgálat után kiderül, hogy éppen ezek a nagy címszavak könnyítik meg legjobban a hangtörténészek és a történeti alaktan kutatójának a munkáját. Természetesen itt is igen sok részletkérdésben (s talán nemcsak részletkérdésben) elképzelhető lett volna más megoldás. Nem szabad azonban megfedkezünk két tényezőről: a folyóirat anyaga és Juhász Jenő nyelvtudományi érdeklődése óhatatlanul meghatározza a szóban levő huszonöt kötet feldolgozásának szemléletét és módszerét (vö. KELEMEN: NyK. LVII, 324—5). Ehhez még hozzájárult a Magyar Nyelv első huszonöt kötetének mutatója is mint közvetlen műfaji, formai előzmény.

A mutató mögött kétségtelenül ott áll Juhász Jenő, a nyelvész és az ember. A nyelvész — amint az ebből a kötetből is kiderül — számos történeti alaktani fejtegetéssel és jellegzetes, találékony etimológiával a történeti érdeklődésű „budapesti iskola” jeles képviselőjének számít. Finnugor érdeklődése és munkássága is közismert. Szubjektív érdeklődése nyilván hozzájárult a feldolgozás súlypontjainak megállapításához. Az ember pontosságát, önzetlenségét s más ismert vonzó tulajdonságát talán jól szemlélteti ez a két, mutatókészítéssel kapcsolatos idézete: „Aki csak írói tiszteletdíjért akar dolgozni, den nem szereti szívvel-lélekkel a nyelvtudományt, s akinek nincs igen nagy türelme és kitartása, az bele se fogjon mutató szerkesztésébe. Nem tehettem meg azt, hogy például az egyik kötetben egy hosszú cikk számomra nehéz vagy unalmas volt, tehát kihagytam a cédulázásból, és tovább mentem, hogy majd később, ha kedvem lesz hozzá, akkor ahhoz is hozzányúljak. Ennek az eljárásnak az szokott lenni a következménye, hogy megfedkezünk róla, és kimarad a cédulaanyagunkból” (MNy. LIII, 535). — „Ha hosszú nem szeretem cikk került elem, türelemmel feldolgoztam azt is, azzal vigasztalva magamat, hogy nincs az a hosszú nóta, melynek egyszer vége ne volna” (MNy. LIII, 536).

A másik tényező pedig, amely determinálja a mutató jellegét és szerkezetét, voltaképpen nem más, mint a magyar, illetőleg a magyarországi

nyelvtudomány munkájának iránya és teljesítménye, amely a korszak reprezentatív nyelvtudományi folyóiratából elég jól kideríthető. Szinte csábít egy ilyen mutató különféle minőségi és mennyiségi összevetésre; ezeket azonban át kell engednem a tudománytörténeti feldolgozások részére.

Végül mindössze annyit szeretnék megjegyezni, hogy ez a mutató — amint az számos címszavából kiderül — a nyelvtudományon kívül fontos segédeszköz a történettudomány (leginkább a magyar őstörténet és településtörténet), valamint a magyar irodalomtudomány és az etnológia művelői számára is.

A kötet megjelenéséért Juhász Jenőn kívül köszönettel tartozunk Mikesey Sándornak, aki az első rész elkészítése mellett a további részeket lektorálta és szerkesztette; Deme László lektornak; valamint az Akadémia nyomdájának és kiadójának, amely — terven felül! — készítette el ezt a hasznos kiadványt.

Szépe György